

דף צב

'איכא בנייהו אבל מלמדין, לתנא קמא לית ליה מלמדין...' – כבר העירו המפרשים, מה טעם יש בדבר, והלא טוב וישר ללמדו עצה הוגנת [וכמו שכתב הרא"ש הלכה כחכמים שהם רבים ומסתבר טעמם, שטוב הוא וישר ללמד לכל אדם ולהורות הטוב לו]? ורבנו יהונתן כתב שתנא קמא סבר שאסור ללמדו אפילו בדרך עצה – שאין לנו לעקור מה שנצטוינו מן התורה, והתורה זיכתה לו. ובספר יד דוד הוסיף דברים, וזו לשונו: 'ולע"ד הקלושה אפשר לומר באשר כל פקודי ה' ישרים הם, אם מלמדין אותו שלא לאכול הרי הוא ח"ו כאילו מגרעת נתן לתורת ה' התמימה, וכאילו מצוה זו אינה נכונה, שהתורה נתנה רשות לאכול יותר משכרו. ותנא בתרא לא קפיד על זה שהרי הברייה ביד האדם לתפוס את הטוב ולהניח את שאינו הגון, והרי מצינו אפילו שדברה תורה כנגד יצר הרע, ולפיכך אין בזה מגרעת לתורת ה' התמימה'.

'דאמר רב אסי: אפילו לא שכרו אלא לבצור אשכול אחד – אוכלו.' יש מפרשים אפילו כולו (וכ"מ בשיטה). ואולם המאירי כתב שאפילו לרב אסי לא הותר לו לאכול כל האשכול אלא מקצתו (וע"ע אילת השחר).

'ואמר רב אסי: אפילו לא בצר אלא אשכול אחד – אוכלו.' כתב במנחת חינוך (תקעו) שאם המשיך לבצור אשכולות נוספים לית מאן דפליג שמוותר לו לאכול את הראשון שבצר, כיון שכבר נותן לתוך כליו של בעל הבית. 'זוה פשוט'.

העירו מדברי הרמב"ן (לעיל פז): שכל שקצר לצורך בעה"ב, שוב אסור לו לאכלם שהרי תלוש הוא, והוא עושה במחובר, וכל העושה במחובר אינו אוכל בתלוש. ולכאורה אפשר לקיים דברי הרמב"ן גם לדבריו, כאשר הוא נשכר גם להמשך העבודות, לאחר שנתלש, שאז הרי הוא עושה גם בתלוש.

והרי נראה דעל כרחנו להעמיד באופן זה דברי הגמרא להרמב"ן, שאם לא כן כיצד משכחת לה שיאכל הראשון שבצר, הלא אם בצר לצורך בעה"ב אינו רשאי לאכול, ואם לצורך עצמו – הרי עדיין לא התחיל בפעולה וכיצד יכול לאכול. ויש לדחות דמשכחת לה כשבוצר כדי לאכול מקצתו (וע' מאירי). ושמא אף שלא התחיל במלאכה, כיון שבא לעבוד רשאי לבצור ולאכול מיד, וכ"מ בשיטה [אך לעיל אמרו שאינו רשאי לשתות יין עד שהילך שתי וערב, הגם שבא להלך לאלתר. וע"ע]. אך מלשון רב אסי 'אפילו לא בצר' [ולא נקט לשנא דלכתחילה 'בוצר אשכול ואוכל'] משמע שכבר בצר לבעל הבית ועתה בא לאכול ממנו – על כן צריך להעמיד בעושה גם מלאכה בתלוש.

'אמר לי: אפילו הכי ניחא ליה לאיניש לאוגר אגורי וניקטפיה לפרדיסיה ולא ניתו כולי עלמא ואכלו ליה.' מכך שלא אמרו לו נימוק אחר, שלדבריו נמצא מפסיד הרבה כי כל אחד יבוא לכרמו ויבצור אשכול אחד לתוך כליו של בעה"ב, ויאכל יותר ממה שבוצר – מזה משמע שגם לאיסי אין להם לאכול כמה אשכולות, יותר ממה שעשו (אילת השחר).

ואף שאין זה מצוי כלל לאכול יותר מאשכול בעת בצירת אשכול אחד, והלא אסור לאכול אלא בשעת המלאכה – אמנם משמע מדבריו שאף אסור לאכול פחות מאשכול, כל שאוכל יותר מדמי שווי עבודתו. אך לכאורה אין הדבר מוכרח מהלשון, כי אפשר שגם זה בכלל מה שאמרו שלא יבואו כולי עלמא ויאכלו, ונמצא מפסיד. והו' 'לא שבק חיי...' שאמר רב.

'איבעיא להו, פועל משלו הוא אוכל או משל שמים הוא אוכל...' מסקנת ההלכה שמשל שמים הוא

אוכל, שאכילתו אינה תוספת בשכרו שזיכתה לו תורה, אלא כשאר מתנות עניים, ועד שלא נתן לתוך פיו (או לידו) – כפי שדייקו מרש"י כאן. עבהגר"א. וכבר העיר במנ"ח שמש"י להלן לא משמע כן. וכן כתבו רוב הראשונים והפוסקים, שדוקא בשהגיע לפיו זכה) אינם שלו.

ובזה מובן לשון הפסוק כי תבא בכרם רעך – ולא פרשה תורה שהמדובר על פועל, 'כי תעבוד...'. [ומזה למד איסי בן יהודה שבביאת כל אדם הכתוב מדבר, אלא חכמים חולקים] – שאילו נכתב כך, היה מקום לשמוע שאכילתו היא תשלום ושכר על עבודתו (כבודה של תורה לגר"י בארי, תצא).

לפי מה שמשמע בשיטה שלרב אסי רשאי לבצור אשכול ראשון לאכילתו, אתי שפיר היטב דקדוק הכתוב 'כי תבא' הגם שלא התחיל בעבודה בפועל. אך צ"ע בדין זה כאמור.

ולפי מסקנא זו, מתפרש הכתוב ואל כליך לא תתן – כפשטותו, שלא זיכתה לו תורה אלא לאכול, אבל לפי הדעה שמשלו הוא אוכל, הלא כשם שיכול ליתן אכילתו לאחר, כמו כן יכול ליתן כשיעור אכילתו בכליו לאכלו לאחר זמן, וצריך לפרש לפי דעה זו שלא יתן לכליו בנוסף על אכילתו (עפ"י תורת חיים).

וכן יש לדקדק מדברי המאירי, שכתב שהואיל ומשל שמים הוא אוכל, אם היה בתענית אינו נושא לעצמו מה שהיה ראוי לאכול. ומשמע שאם משלו אוכל – רשאי להניח לאחר זמן.

אך מהגר"א לכאורה אין נראה כן, דמשמע שנקט בדעת רש"י שמשעה שהגיעו לידי יכול ליתנו למי שירצה, אף אם משל שמים הוא אוכל. והרי ליתן לכליו אסור גם משהגיע לידו, וא"כ נראה שלדבריו איסור נתינה בכלים אינו תלוי בקנינו, וא"כ אף למ"ד משלו הוא אוכל י"ל שאסור ליתן לכליו, שכך גזרה תורה [אפשר מפני שעלול הדבר לבוא לידי גזל, שאין יכול לשער אכילתו, או מפני טעמים אחרים]. תדע, שאל"כ מדוע דנו באומר תנו לאשתי ובני ולא בנפקותא הפשוטה המדוברת בקרא, האם רשאי ליתן לכליו – אלא משמע שזה אסור לכו"ע.

כי תבא (בכרם רעך) – בגימטריא: **בפועל מדבר** (ברכת פרץ תצא).

ומר סבר כנפשך – מה נפשך אם חסמת פטור אף פועל אם חסמת פטור. ולא דרש 'כנפשך' דבבר שמוסר נפשו עליו, הלכך אין לו ילפותא להגביל אכילתו עד כדי שכרו. וכבר העירו הראשונים (רמב"ן ועוד) שדרשה זו לפטור ממעשר אסמכתא בעלמא היא כמו שאמרו בגמרא לעיל (פה): שהלקוח פטור מדאורייתא, אלא עיקר הכתוב בא לדרוש שאם חסם פטור, כנפשך. והגמרא נקט הדרש השגור לו, ולאו בדוקא, וכפי שמצינו הרבה כיוצא בזה.

ויש מפרשים שהיא דרשה אחרת ולא זו דלעיל, אלא מה נפשך אתה אוכל כרצונך ופטור מלשלם, אף פועל אוכל כחפצו אפילו יותר על שכרו ופטור. וזהו מן הלשונות הדומות שבתלמוד שפירושם מתחלף. ואולם הריטב"א דחה פירוש זה, שאם כן יוצא שלכל התנאים שבכאן אין להם הדרשה דלעיל 'אם חסמת פטור'. וגם הלשון 'אתה אוכל ופטור' לא אתי שפיר שהרי לגבי הבעלים אין שייך לומר 'ופטור'.

לכאורה יש לפרש שעיקר תירוץ הגמרא הוא דלרבנן בא 'כנפשך' להקיש אכילת הפועל לאכילת בעלים, וממילא שמענו מהקש זה שאוכל בלא הגבלה כבעלים. [וגם קרוב הוא לפשט הכתוב: 'כנפשך' – ככל אות נפשך, בלא הגבלה]. ובה מתורצות קושיות הריטב"א. וכן מיושב מה שאמרו 'דכולי עלמא משלו הוא אוכל' – ואעפ"כ אוכל יותר משכרו, משום ילפותא ד'כנפשך', אבל אם משל שמים, אין צריך ילפותא. וכן משמע ברמב"ם (שכירות יב, יא) שאוכל יותר משכרו משום שנאמר כנפשך שבעך.

'תא שמע: נזיר שאמר... משום לך לך אמרין נזירא סחור סחור, לכרמא לא תקרב'. יש שהעירו שמשמע קצת שלא אסרו לו לעבוד בכרם אלא רק קנסוהו שלא יתן לאשתו ולבניו כדי שיימנע מלעבוד

שם (ע"רש"י). ואולם כבר כתבו כמה פוסקים שאסור לאדם לעסוק בדברים האסורים לו, שמא ייכשל ויאכל מהם (ע' בשו"ת חתם סופר יו"ד קד; שו"ת מהרש"ם ח"א קכו; אמרי יושר ח"א קיה ועוד. וע"ע אגרות משה יו"ד ח"א נא שהתיר הובלת איסורי אכילה). ואף יש כתבו שאיסור תורה הוא (ע' בשו"ת בית שלמה יו"ד קצב).
 [יש מקום לדון לפי שאיסור ענבים לנזיר עניינו משום סייג, הגם שהוא מן התורה (כפי שמצינו בכמה איסורי תורה שאיסורם כסייג, כדרך שכתב הר"ן ריש פסחים בענין בל יראה שהוא מטעם הרחקה לאכילה, וכן איסור יחוד – ע' מסלת ישרים ועוד), וכמו שכתב בפרי מגדים להתיר חצי שיעור בענבים לנזיר שסייג לסייג לא אסרה תורה. וגם כאן י"ל לענין החשש שמא יבוא לאכול].

ויש לומר שמדובר כאן כששומר על הכרם מבהוץ שזה לא אסור לו, אבל בפועל בתוך הכרם, שמתעסק עם הפירות ממש – אסור שמא יבוא לאכול (עפ"י דובב מישרים ח"א מ, א).
 לא הבנתי, הרי לדעת שמואל (להלן צג. וכן הלכה) שומרי גנות ופרדסים אין אוכלים כלל, וכיצד יפרש הברייתא. ובעיקר הדיוק לכאורה נראה שאינו מוכרח דאדרבה, כיון שאסור לו להתקרב לכרם ולעבוד שם לכך קנסוהו. וע' בפירוש בעל הטורים תצא כג, כה.

(ע"ב) 'משום דמחזי כמקח'. אף על פי שאין כאן גמר מלאכה, ויש דעה הסוברת (בביצה לה.) שאין המקח קובע אלא בדבר שנגמרה מלאכתו – יש לומר שמדובר בשתים שתים, שהמקח קובע אפילו לא נגמרה מלאכה (תוס' רבנו פרץ; ריטב"א).

'אימא סיפא, נתפרסו עגוליו, נתפתחו חביותיו... אמאי מעשר ומאכילן, איסורא לא זכי להו רחמנא'. 'איסורא לא זכי...'. – לאו דוקא, שלא מפני איסור טבל אין להם זכות אכילה, אלא משום שנגמרה מלאכתם למעשר, ואף בחו"ל שפטורים מלעשר. אלא משום שנקט לעיל לשון זו, נקטה גם כאן (תוס' הרא"ש).

'בשלמא נתפרסו עגוליו מיחזי כמקח טעות אלא נתפתחו חביותיו מאי מקח טעות איכא'. זו קושיא על גוף המשנה, בין לפי מה שעלה על דעתנו בתחילה בין לפי מה שפירשו בסוף; כיון ששכרם לגוף החביות, היה להם לידע שהוטבל למעשר אפילו אם היא תחילת מגופתן (ריטב"א ותוס' שאנץ).

'זהשתא דתני רב זביד בדבי רב הושעיא יין משריד לבור ויקפה, ור' עקיבא אומר משישלה בחביות, אפילו תימא שלא נתפתחו חביותיו לבור...'. עתה נוכל לפרש גם אליבא דרבנן, ו'נתפתחו חביותיו' – לבור. אלא שנוח לו לפרש מתניתין כרבי עקיבא ו'נתפתחו' כפשוטו, שדחוק לפרש 'נתפתחו' – לבור (רשב"א, חו"א).

[ויש כאן סתם משנה כרבי עקיבא. ואילו במעשרות (פ"א) יש סתמא כרבנן – משריד לבור ויקפה (ע' ע"ז נו.). ופסק הרמב"ם כסתמא דבבא-מציעא, לפי שהיא אחרונה. וכמו שכתבו התוס' בשבועות (ד.) שבתרי סתמי – פוסקין אנו כאחרונה שבהן. עפ"י חזון איש חו"מ לקוטים, כ].

'אי הכי קטנים נמי נקוץ להו'. משמע שזה ששנו בברייתא 'קוצץ על ידי בנו ובתו הגדולים' – נוח לו ואינו קשה, כי אם משלו הוא אוכל, יש זכות לאב בשכרם כיון שמעלה להם מזונות. ומבואר מכאן שבן ובת הגדולים הסמוכים על שלחן אביהם – שכרם שלו. וכדין מצאיתם ומעשה ידיהם, שזוכה בהם האב מתקנת חכמים (עפ"י שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, קה).

ואולם דעת הריטב"א כאן שבנו ובתו הגדולים, גם אם סמוכין הם על שלחן אביהם, אין מעשיהם ותשלום שכירותם שלו. ופירש שמדובר כאן שקוצץ מדעתם ובהסכמתם. (והמאירי כתב ששכרם שלו תחת מוונות וכדין מציאתם, אלא שהוסיף דוקא בשהודיעו הדבר, ואעפ"י שלא התנה עם הבן על הקציצה. ובשיטה מובא שהואיל ומעלה להם מוונות מסתמא מוחלים הם, ואפילו שלא מדעתם יכול לקצוץ). [הרמ"א (הו"מ ער, ב) פסק שריווחם שבא להם מסחורה או ממלאכה – לאב. והש"ך הביא שכן משמע בתוס' בסוגין. (ולכאורה הכוונה לדבריהם בד"ה א"ה. אולם גם הריטב"א כתב כדבריהם, ועל כרחנו שאין לשמוע מלשון זו. וצ"ע). ובערוך השלחן דחה הראיה מסוגיתנו, שמטעם מחילה קאתינן (וכיוון לדברי הריטב"א). ופירש שדברי הרמ"א אמורים רק בעסק שעשו עם סחורתו של אביהם או בעסקו, שאע"פ שאדם אחר היה נוטל על כך שכר, הם כיון שניזונים ממנו – פטור מלשלם להם, אבל כשיש להם עסק נפרד – שלהם הוא. ואולם בתשובות הרשב"א הנ"ל מבואר לא כן. וכבר מבואר בספרי האחרונים שמחלוקת הראשונים בדבר].

וכל זה בבניו הגדולים, אבל בקטנים הסמוכים על שלחנו, כתב הריטב"א שיש זכות לאב לקצוץ על שכרו, שאע"פ שאין שכר הבן לאביו (כ"ה לשיטתו), לא גרע האב מזכותו לפקח על עסקיהם וענינם של שאר יתומים אילו היו סמוכים על שלחנו, שיכול לקוץ עליהם כי האי גוונא.

'צערייהו דבנו ובתו הקטנים לא זכי ליה רחמנא'. ומכל מקום בעבד קטן יכול להתנות ואף על פי שיהא לו צער, מפני שהוא בעלים גם על ענין זה. ומכל מקום אין לו רשות לצערו בצער חבלה, אלא שאם חבלו בו אחרים הלא דמי צערו לרבו כמבואר בב"ק פז. (עפ"י אילת השחר). ונראה שדוקא כאן יש לו רשות בצער זה לפי שכרוך הדבר ברווח ממנו לאדון, ואין להוכיח מכאן שהוא בעלים על צערו ללא שיש באותו צער ענין ממנו. ויש להוכיח כן לפי מה שמובא בשם הגר"ח (ע' ב"ק פז), שאין לרב בעלות על בושתו וצערו של עבדו. אלא ודאי רק כאן יכול למנוע אכילתו לפי שיש בכך רווח ממנו, והרי זה נידון כשאר עבודות העבד הגם שלא יימנע לעתים צער ובושה בהן, ואינו דומה לצער ובושת גרידא.

דף צג

'קוצץ אדם על ידי עצמו...' ע' להלן צד. בבאור דין זה; אם הוא מתורת תנאי [וא"כ מדוע אין כאן משום 'מתנה על מה שכתוב בתורה], או שמא יש כאן דין 'סילוק' או מחילה.

'אם לא הודיען, מעשר ומאכילן.' משמע שאין יכול לחזור בו עתה ולומר להם כיון שאינכם רוצים להמנע מאכילה אל תעשו עמי, והרי לא נתחייבתי לכם מאומה – אין שומעין לו, שיכולים הפועלים לומר אתה שכרתנו ולא אמרת שדבר איסור הוא, ואין באפשרותך עתה לחזור שכבר לא נמצא מקום אחר להשתכר. וצריך עיון (הגהות אשרי). לא החליט הדבר, כי יש לדחות ולומר שיכול לחזור אלא שאינו רוצה בכך, וטוען כנגדם שחייבים לעבוד ללא אכילה. וע"ע במובא בסיכומים לדף עו בדין חזרת השוכר את האומנים במקום הפסד.

'שומרי פירות אוכלין מהלכות מדינה אבל לא מן התורה.' מרש"י משמע שאינו אלא מנהג שנהגו העם (וכיו"ב פרש בקדושין לח: לענין ערלה בחו"ל. ויש שמפרשים שם שהוא תק"ח, אלא שאין מכת מרדות כבשאר איסורי